

УДК 342(477)

**МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ
КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ
(ЗАКОНОДАВЧОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ)**

**METHODOLOGY OF STUDY OF CONSTITUTIONAL LAWMAKING
PROCESS (LEGISLATIVE CONSTITUTIONAL PROCESS)**

Купрій В.М.,
аспірант

*Інституту законодавства Верховної Ради України,
народний депутат України*

У статті визначено сучасну парадигму дослідження законодавчого конституційного процесу, тобто методології дослідження вказаного явища правової дійсності. Автор керувався вихідними теоретичними положеннями, що мають методологічне значення: процес конституційної правотворчості є динамічним явищем правової дійсності, взаємопов'язаним із конституційним законодавством, що є правовою основою його здійснення, а також суспільними відносинами, що становлять предмет конституційно-правового регулювання; зважаючи на домінуючий у сучасній доктрині конституційного права (принаймні це стосується західноєвропейської правової традиції) підхід до розуміння договірної природи основного закону відстоюється позиція, що його роль у сучасних умовах полягає в забезпеченні балансу інтересів як окремої людини, так і соціуму загалом. Окреслено коло гносеологічних принципів, методологічних підходів та методів дослідження процесу внесення змін до конституції, а також визначено їх роль у розв'язанні конкретних наукових завдань, пов'язаних із з'ясуванням сутності феномена, що становить предмет пізнання.

Ключові слова: методологія правничої науки, методологія науки конституційного права, методологія дослідження процесу конституційної правотворчості, принципи пізнання правових явищ, методологічні підходи, методи дослідження.

До будь-якого наукового пошуку висуваються щонайменше дві порівняно відокремлені і водночас взаємозв'язані вимоги: перша стосується чіткого визначення предмета дослідження; друга – того теоретичного чи практичного інструментарію, за допомогою якого можливо пізнати глибинну сутність досліджуваного предмета. У межах цієї наукової

статті ми акцентуємо увагу на другій із вказаних вимог і розглянемо її у взаємозв'язку із законодавчим конституційним процесом.

Питання методології правничої науки (зокрема методології доктрини конституційного права) досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Вагомий внесок у розроблення теоретичного інструментарію пізнання

предмета правничої науки зробили М. Афанасьєва, В. Боняк, С. Гусарєв, В. Дудченко, О. Зайчук, М. Кельман, Д. Керімов, А. Козловський, М. Козюбра, А. Кучук, Р. Лукич, С. Максимов, Н. Пархоменко, О. Петришин, П. Рабінович, О. Скакун, О. Тихомиров, Ю. Тодика, М. Цвік та ін. Водночас у сучасній доктрині конституційного права питання методології дослідження процесу конституційної правотворчості можливо віднести до категорії недостатньо розроблених.

Мета статті полягає у визначенні сучасної парадигми дослідження законодавчого конституційного процесу, тобто методології дослідження цього явища правової дійсності.

Як слушно зауважує П. Рабінович, радикальні зміни, що їх зазнали в останній чверті ХХ ст. державно-правові явища в усьому світі, особливо у країнах Центральної та Східної Європи, зумовили необхідність адекватної «реакції» на них із боку вітчизняного праводержавознавства. Приведення цієї науки у відповідність до соціальних реалій потребує, на думку вченого, насамперед її «методологічного переозброєння». Воно вочевидь стає можливим переважно через звільнення її від колишньої адміністративно-командної заїдеологізованості, демонополізацію та плюралізацію використовуваних нею підходів і методів. Це – необхідна передумова істинності результатів пізнання право-державних явищ, поступального розвитку юридичної науки, свободи, наукової творчості [1, с. 214; 2, с. 618].

Але методологічний плюралізм, як слушно зауважує правник, не повинен перетворюватися на методологічний анархізм, на методологічну сваволлю. Адже таке перетворення не сприя-

тиме, а перешкоджатиме формуванню знань, адекватних предмету пізнання.

Щоб запобігти цим небажаним втратам дослідницького процесу, як вважає П. Рабінович, варто дотримуватись принаймні таких загальнометодологічних постулатів:

1) об'єктивна зумовленість обраних методів дослідження його предметом. Саме предмет дослідження (тобто певна грань, окремий вид закономірностей об'єкта дослідження) «веде» за собою дослідницький метод, визначає межі його застосовуваності, придатності, прийнятності;

2) необхідність встановлення єдиної істини, вірогідність якої можливо довести й перевірити за посередництвом певного об'єктивного критерію. Щоправда, коли поняття істинності інтерпретувати як відповідність суспільствознавчих положень об'єктивним інтересам (потребам) окремих людей або окремих частин соціально неоднорідного суспільства, то виникає питання: чи не доведеться визнавати плюралізм істин? Адже тоді їх, на перший погляд, може бути стільки, скільки існуватиме таких «часткових», групових (а тим більше індивідуальних) інтересів. І чи не буде такий плюралізм своєрідним проявом агностицизму й виправданням будь-яких дій як «істинних», аби тільки вони відповідали чийось інтересам? Відповідь на це запитання видається такою: стосовно кожного суспільства, кожної соціальної групи, кожної людини істинні оцінні знання будуть мати тільки один незмінний, неспростовний зміст. Отже, у такому разі об'єктивна істина, яку «прив'язано» до конкретного суб'єкта соціуму, буде єдиною, однозначною;

3) неодмінним показником прийнятності, евристичності певного

дослідницького підходу (і методу) має бути його спроможність сприяти виявленню, розкриттю соціальної сутності явищ, що вивчаються, а не приховуванню, затушовуванню її. Такою сутністю, як вважає правник, була і є здатність досліджуваного явища задовольняти потреби, інтереси певної частини соціально неоднорідного суспільства (а у деяких випадках й усього суспільства загалом) [1, с. 215–216; 2, с. 619].

Урахування виокремлених ученим загальнометодологічних постулатів в аспекті обраного предмета дослідження вимагає таких уточнень:

1) процес конституційної правотворчості є динамічним явищем правової дійсності, взаємопов'язаним із конституційним законодавством, що є правовою основою його здійснення, а також суспільними відносинами, що становлять предмет конституційно-правового регулювання;

2) зважаючи на домінуючий у сучасній доктрині конституційного права (принаймні це стосується західноєвропейської правової традиції) підхід до розуміння договірної природи основного закону держави, вважаємо, що його роль у сучасних умовах полягає в забезпеченні балансу інтересів як окремої людини, так і соціуму загалом.

Огляд літератури за темою, що є предметом дослідження, свідчить про різну інтерпретацію вченими поняття «методологія юридичної науки». Так, зокрема, О. Петришин методологію юридичної науки визначає як зумовлену особливостями правової реальності цілісну й узгоджену систему способів пізнання. Вона, на думку дослідника, має такі складники: 1) загальний філософський підхід; 2) загальнонаукові методи; 3) спе-

ціальні методи; 4) власні правові методи [3, с. 33]. Аналіз суджень науковця свідчить про те, що, по-перше, він зводить досліджуване поняття до системи лише способів пізнання, причому акцентує увагу на тих властивостях системи, що притаманні будь-якій множині елементів, поєднаних між собою зв'язками і відносинами (йдеться про цілісність і узгодженість); по-друге, певною суперечністю характеризується погляд правника на склад методології юридичної науки, зокрема виокремлений ним єдиний (загальний) філософський підхід. Підтвердженням цьому слугує назва § 2 «Загальні (філософські) підходи до дослідження держави і права», серед яких О. Петришин і С. Максимов виокремлюють матеріалістичний, метафізичний, феноменологічний, герменевтичний, синергетичний, антропологічний і комунікативний підходи [3, с. 33–38].

П. Рабінович під методологією юридичної науки пропонує розуміти систему підходів, методів і засобів науково-юридичного дослідження, а також учення про їх використання в пізнанні право-державних закономірностей. До складників цього явища вчений відносить: 1) філософсько-світоглядні підходи (матеріалістичний чи ідеалістичний, діалектичний чи метафізичний, визнання чи заперечення об'єктивних соціальних, зокрема право-державних, закономірностей і можливостей їх пізнання, здобуття об'єктивно істинних знань про них); 2) загальнонаукові методи, тобто такі, що використовуються в усіх або у більшості наук (наприклад, структурний, функціональний, сходження від абстрактного до конкретного, формально-логічні процедури: аналіз, синтез і т. ін.); 3) групові методи, тобто такі, що застосову-

ються лише у певній групі наук, скажімо, тільки у суспільствознавстві (наприклад, метод конкретно-соціологічного дослідження); 4) спеціальні методи, тобто такі, що є прийнятними лише для дослідження предмета саме юридичної науки (наприклад, способи з'ясування (тлумачення) юридичних норм, специфічні методи узагальнення юридичної практики); 5) засоби дослідження, тобто способи виявлення, фіксування, збирання, систематизації інформації про праводержавні факти, явища (емпіричні засоби і способи пояснення фактів, виявлення зв'язків між ними, побудови понять, концепцій, прогнозів та інші теоретичні засоби) [1, с. 213].

Аналіз вищевикладеного свідчить про те, що дослідник розглядає методологію юридичної науки як сумативне утворення, що включає систему філософсько-світоглядних підходів, загальнонаукових, групових та спеціальних методів і засобів дослідження. а також учення про їх використання в пізнанні право-державних закономірностей.

Уважаємо, що правник надмірно збагатив зміст досліджуваного поняття, включивши до нього ознаку, яка відображає швидше не методологію юридичної науки, а методику використання елементів методології (мається на увазі вчення про їх використання в пізнанні право-державних закономірностей).

Предметом дискусії може бути і виокремлений ученим такий елемент методології правознавства, як засоби дослідження, що їх П. Рабінович, за аналогією з методом (методами дослідження), визначає як способи, але не пізнання, а виявлення, фіксування, збирання, систематизації інформації про право-державні факти, явища –

емпіричні засоби; способи пояснення фактів, виявлення зв'язків між ними, побудови понять, концепцій, прогнозів та ін.

Інший вітчизняний дослідник – А. Кучук – обґрунтовує таке судження про методологію наукового пізнання права: «Це наукова категорія, яка відображає іманентне в науці багатоаспектне рефлексивне явище, що являє собою теоретичний інструментарій, а також систему ідей про цей інструментарій та можливості його використання для пізнання права та інших правових явищ. Як складне системне утворення, вона має свою структуру, що включає: 1) теоретичний інструментарій пізнання права та інших правових явищ; 2) систему ідей про цей інструментарій та можливості його використання для пізнання права й інших правових явищ» [4, с. 24].

На думку А. Кучука, теоретичний інструментарій пізнання права і правових явищ має такі складники: а) гносеологічні принципи, що є підґрунтям методології; б) методологічні підходи, що визначають гносеологічний напрям та аспект досліджуваного предмета; в) власне методи пізнання як найбільш продуктивний у телеологічному і функціональному аспектах елемент методології [4, с. 24].

Аналіз вищевикладеного свідчить про те, що правник також розглядає методологію наукового пізнання права як складне утворення, однак, на відміну від П. Рабіновича, обмежує його лише двома структурними елементами: 1) теоретичним інструментарієм пізнання правових явищ; 2) системою ідей про цей інструментарій та можливості його використання в пізнанні правових явищ. Водночас теоретичний інструментарій пізнання таких явищ А. Кучук збагачує гносеологіч-

ними принципами, що, на його думку, є підґрунтям методології [4, с. 24].

Плюралізм підходів до розуміння поняття методології та її структури характерний і для доктрини конституційно права. Зокрема, В. Погорілко та В. Федоренко під методологією науки конституційного права розуміють учення про методи, що використовуються в науці конституційного права для пізнання конституційно-правових властивостей об'єкта цих досліджень [5, с. 184].

Методи доктрини конституційного права утворюють систему, що, на думку правників, представлена на трьох рівнях і відображається такою їх диференціацією: загальнофілософські, загальнонаукові, спеціальні методи науки конституційного права.

У запропонованому вченими підході до розуміння досліджуваного поняття акцентовано увагу лише на етимологічному аспекті методології (термін «методологія» утворився в результаті поєднання коренів «метод» і «лог» та буквально трактується як «учення про методи»). Водночас поза увагою правників залишився не менш важливий її аспект – онтологічний, тобто власне теоретичний інструментарій, за допомогою якого пізнається предмет науки конституційного права.

Внутрішню будову досліджуваного явища науковці обмежують лише системою методів конституційного права, залишаючи поза увагою щонайменше такі її структурні елементи, як методологічні принципи та методологічні підходи. Щоправда, В. Федоренко у своїй більш пізній науковій праці «Система конституційного права України: теоретико-методологічні аспекти», всупереч вищенаведеної дефініції досліджуваного поняття, методологію дослідження

проблем системи конституційного права України розглядає як упорядковану спільноту взаємоузгоджених світоглядних принципів і методів, які дозволяють всебічно та комплексно дослідити юридичні властивості та якості системи національного конституційного права й визначити сутність і зміст правових зв'язків між її основними складовими частинами [6, с. 112]. Таким чином правник фактично розширює структуру методології доктрини конституційного права, доповнюючи систему методів принципами, причому ці основоположні ідеї мають властивості світоглядних. Що ж до світоглядних властивостей методів пізнання, то це питання, з огляду на можливу двозначність інтерпретації вищенаведеного судження дослідника, залишається відкритим.

Торкаючись проблеми методології конституційного права, М. Афанасьєва зауважує, що поняття методології варто розкривати не лише як учення про методи пізнання або їх сукупність, а й як учення про методи, способи практичної діяльності, оскільки методологія конституційного права – це «не тільки галузь гносеології, але й онтології» (М. Орзіх) [7, с. 28].

З огляду на цю тезу, правник виокремлює методологію конституційно-правової теорії та методологію конституційної практики. Методологія конституційно-правової теорії, на думку М. Афанасьєвої, являє собою сукупність принципів, підходів, методів і способів (прийомів), що їх застосовують для пізнання конституційно-правової дійсності [7, с. 28].

Поняття методології конституційно-правової практики визначається вченим таким чином: «Це галузь знань, яка вивчає принципи, підходи, методи та способи (прийоми) органі-

зації практичної конституційно-правової діяльності» [7, с. 29].

Запропоноване правником поняття «методологія конституційної теорії та практики» є своєрідним поєднанням, відображенням обох досліджуваних явищ. Його зміст відображає таке судження М. Афанасьєвої: «Це вчення про принципи, підходи, методи та методики пізнання й перетворення конституційно-правової дійсності; система методологічних принципів, підходів, методів і методик організації та здійснення теоретичної і практичної конституційно-правової діяльності; технологія використання методологічних принципів, підходів, методів і методик у процесі пізнавальної та практичної діяльності» [7, с. 29].

Не долучаючись до дискусії із приводу обґрунтованості виокремлення методології конституційно-правової практики як самостійної (це питання і нині є предметом наукової дискусії), лише зауважимо, що аналізовані нами дефініції свідчать про непослідовність правника у підході до розуміння досліджуваних понять. Підтвердженням цьому слугують такі судження дослідника про методологію:

– конституційно-правової теорії як сукупності принципів, підходів, методів та способів (прийомів);

– конституційно-правової практики як галузі знань, яка вивчає принципи, підходи, методи та способи (прийоми) організації практичної конституційно-правової діяльності;

– конституційно-правової теорії і практики як вчення про принципи, підходи, методи та методики пізнання і перетворення конституційно-правової дійсності; як систему методологічних принципів, підходів, методів і методик організації та здійснення

теоретичної і практичної конституційно-правової діяльності; як технологію використання методологічних принципів, підходів, методів і методик у процесі пізнавальної та практичної діяльності.

Таким чином, визначення поняття методології конституційно-правової теорії відображає його онтологічний аспект; методології конституційно-правової практики – етимологічний аспект; методології конституційно-правової теорії та практики – етимологічний, онтологічний та технологічний (методичний) аспекти.

Характеризуючи структуру конституційно-правової методології, правник зауважує, що вона являє собою ієрархію рівнів (вертикальний зріз) і своєрідне структурування (сполучення) її елементів (горизонтальний зріз). Як вважає М. Афанасьєва, дослідницькі методи конституційно-правової науки також умовно можливо поділити на емпіричні (способи виявлення, фіксації, збирання, систематизації інформації про факти і явища конституційно-правової дійсності) і теоретичні (способи тлумачення, пояснення зібраних даних, побудови понять, концепцій, прогнозів тощо).

Горизонтальний зріз методології конституційного права, на думку правника, передбачає складну структуру, що містить концептуальні методологічні підходи (ідеї), методологічні принципи, конкретні методи та методики, розроблені у рамках конституційного права або запозичені, адаптовані з урахуванням специфіки предмета в інших юридичних і неюридичних науках, а також окремі способи (прийоми) пізнання [7, с. 32].

Що ж до вертикального зрізу методології конституційного права, то

його характеристика обмежується лише констатацією того факту, що поділ методології на певні вертикальні рівні є децю умовним.

Аналіз вищенаведених підходів до розуміння понять «методологія юридичної науки», «методологія правознавства», «методологія наукового пізнання права» та «методологія конституційного права» свідчить про те, що в усіх судженнях про досліджуваний предмет основний акцент ученими-юристами робиться на тому теоретичному інструментарії, характерною рисою якого є пізнавальні можливості у визначеній галузі наукових знань. Саме в цьому аспекті ми і будемо розглядати методологію дослідження процесу конституційної правотворчості.

У питанні внутрішньої будови методології пізнання вищезазначеного процесу поділяємо думку тих науковців, які у структурі досліджуваного явища розрізняють гносеологічні принципи, методологічні підходи та власне методи дослідження.

Під принципами пізнання правових явищ традиційно розуміють основоположні ідеї, що ними керується дослідник як універсальними, загальнозначущими та такими, що мають найвищу імперативність у процесі пізнання предмета дослідження [4, с. 11].

До таких обов'язкових для гносеологічного процесу ідей відносять:

– об'єктивність, що вимагає розгляду процесу конституційної правотворчості у всій багатогранності, складності та суперечливості, виходячи із сукупності позитивних і негативних моментів, незалежно від його суб'єктивного сприйняття та оцінки;

– всебічність і повноту, що передбачає дослідження різних аспектів законодавчого конституційного про-

цесу; цей багатоаспектний феномен, як порядок юридично значущої діяльності уповноважених суб'єктів права, має досліджуватися щонайменше з погляду гносеологічної природи його змісту, правової форми, мети і юридичних наслідків;

– правовий поліцентризм, що вимагає врахування того, у межах якої правової сім'ї, правової цивілізації досліджується процес конституційної правотворчості. Не викликає заперечень той факт, що не в усіх правових сім'ях сучасності саме конституція визнається основним джерелом права; по-різному вирішується питання і про процес її створення та можливість внесення до неї змін. Якщо для національних правових систем романо-германської правової сім'ї та сім'ї загального права (принаймні для Сполучених Штатів Америки) характерним є визнання основою законодавства конституції, що може створюватись парламентом або прийматись у результаті всенародного референдуму, то для національних правових систем мусульманського права таким джерелом права є Коран як результат божественного волевиявлення (одкровення).

Важлива роль у пізнанні законодавчого конституційного процесу належить методологічним підходам. Огляд наукової літератури, присвяченої цій категорії, дозволяє виокремити принаймні два підходи до її розуміння. Підтвердженням цьому є такі судження В. Боняк про досліджуваний елемент методології:

1) методологічний підхід – це сумативне утворення, у якому одному з елементів відводиться провідна роль;

2) водночас таке сумативне утворення складається із сукупності методів;

3) утворене із сукупності не методів, а принципів пізнання, або ж сукупності методів і доповнення наявної сукупності методів, пізнавальні можливості яких є недостатніми, філософськими та загальнонауковими методами [8, с. 53–54].

У межах цієї самої парадигми розглядає методологічний підхід й А. Кучук. Він, зокрема, стверджує, що методологічний підхід як елемент методології являє собою сукупність вихідних положень (*принципів* – В. К.) і методів, які у взаємозв'язку із предметом зумовлюють напрям пізнання його конкретного аспекту [4, с. 11].

Оскільки процес конституційної правотворчості, як нами було зазначено вище, є явищем багатоаспектним, уважаємо необхідним використання діалектичного, діяльнісного та аксіологічного підходів.

Принагідно зазначимо, що термін «діалектичний», як правило, вживається у вітчизняній науці у взаємозв'язку зі словом «метод» (діалектичний метод). Водночас, зважаючи на складність досліджуваного елемента методології, вважаємо необхідним розглядати його не як метод, а саме як методологічний підхід, що узгоджується з наведеною вище інтерпретацією однойменного поняття.

Згаданий методологічний підхід ґрунтується на діалектиці як вченні про всезагальні закони розвитку природи, суспільства, людини, її мислення, що вимагає дослідження законодавчого конституційного процесу в розвитку та взаємозв'язку з іншими явищами правової дійсності (зокрема конституційно-правовими відносинами, конституційно-правовими нормами, законотворчістю та ін.).

Зміст діалектики становлять основні закони та її категорії. Використовуючи їх пізнавальні можли-

вості, можемо проникнути в сутність досліджуваного явища, з'ясувати його природу, особливості, функціональне призначення. До основних законів діалектики, сформульованих Г.В.Ф. Гегелем, можемо віднести закони єдності і боротьби протилежностей, переходу кількісних змін у якісні та заперечення заперечення.

Не викликає сумніву той факт, що процес внесення змін до Основного Закону держави зумовлюється змінами в суспільному житті, появою нових суспільних відносин, а зміни в конституційно-правовому регулюванні цих відносин фактично заперечують «застарілі» конституційно-правові приписи, що передували новим.

До основних філософських категорій відносять такі парні універсальні родові поняття, як «сутність» і «явище», «зміст» і «форма», «причина» і «наслідок», «можливість» і «дійсність», «необхідність» і «випадковість».

«Сутність» і «явище» – філософські категорії, що відображають всезагальні необхідні сторони всіх об'єктів і процесів у світі. Сутність – сукупність глибинних зв'язків, відношень і внутрішніх законів, які визначають основні риси і тенденції розвитку матеріальної системи. Явище – конкретні події, властивості або процеси, що виражають зовнішні сторони дійсності та є формою прояву й виявлення деякої сутності. Категорії «сутність» і «явище» завжди нерозривно пов'язані між собою. У світі немає такої сутності, яка не виявлялася б зовні та була непізнанною. Так само немає і явища, що не містило б у собі ніякої інформації про сутність [9, с. 469].

В аспекті предмета дослідження пізнавальні можливості категорії

«сутність» дозволяють розкрити ті глибинні зв'язки, що визначають основні риси і тенденції розвитку процесу конституційної правотворчості як порівняно самостійного явища правової дійсності.

Свій подальший розвиток категорії «сутність» і «явище» знаходять у таких світоглядних поняттях, як «зміст» і «форма». У філософії під формою традиційно розуміють спосіб існування й вираження змісту, тобто певним чином упорядковану сукупність елементів і процесів, що утворюють предмет. Поняття «форма» використовується також у значенні внутрішньої організації змісту, і в цьому розумінні проблематика форми отримує подальший розвиток у категорії «структура».

Будь-яке цілісне утворення має свою як зовнішню, так і внутрішню форму. Зовнішня форма – це вираження зовні цілісного утворення, що є чимось самостійним стосовно змісту. Внутрішня форма – це структура, спосіб організації, певна упорядкованість частин цього цілого, що є складниками його змісту [10, с. 62–63].

Законодавчий конституційний процес із погляду категорій «зміст» та «форма» треба розглядати як самостійне явище правової дійсності, пізнавальне за своїм змістом та правове за формою. Такий умовивід узгоджується з інтерпретацією поняття правотворчості як інтелектуальної творчої діяльності (за змістом) та правової (за формою).

Аналіз конституційної правотворчості з позицій категорій «причина» та «наслідок» показує, що у співвідношенні «суспільні відносини – норма конституційного права» перші виступають як причина, а другі – як наслідок. Для законодавця

це виключно важливо, адже причина породжує наслідок, а не навпаки. Не викликає заперечень той факт, що суспільству потрібні не вигадані, свавільно сконструйовані конституційно-правові приписи, а конституційно-правові норми, що впливають із нагальних потреб соціального життя [11, с. 19–20].

«Можливість» і «дійсність» – категорії, за допомогою яких відображається розвиток матеріального світу. Поняття «можливість» фіксує об'єктивну тенденцію розвитку наявних явищ, умови їх виникнення або, як мінімум, відсутність обставин, які перешкоджають цьому виникненню.

Категорія «дійсність» розглядає будь-який об'єкт (предмет, стан, ситуацію), який уже існує, як реалізацію деякої можливості. Перехід можливості у дійсність ґрунтується на причинному зв'язку явищ об'єктивного світу.

Розрізняють реальну й абстрактну можливість. На відміну від останньої, реальна можливість означає наявність низки необхідних умов реалізації цього явища. Урахування реальних можливостей, діяльність із перетворення деяких із них у дійсність, усунення небезпеки реалізації і навіть виникнення небажаних можливостей – найважливіше практичне завдання людини. В інтересах цієї діяльності проводиться і теоретичний аналіз можливостей, зокрема її співвідношення з необхідністю та випадковістю [9, с. 69–70].

Категорія «можливість» в аспекті предмета дослідження означає вектор розвитку процесу конституційної правотворчості, що зорієнтований на оновлення нормативного матеріалу, закріпленого в Основному Законі держави.

Категорія «дійсність» підкреслює реалізовану суб'єктом конституційної законотворчості можливість, що знаходить своє вираження у використанні ним державно-владних повноважень та оновленні конституційно-правового регулювання суспільних відносин.

«Необхідність» і «випадковість» – філософські категорії, що виражають відношення до сутності процесу його окремих форм (проявів). Ті чи інші явища, будучи здійсненням і розвитком сутності, необхідні, але у своїй одиничності, неповторності виступають як випадкові. Інакше кажучи, необхідність – це те, що обов'язково повинно відбутися в певних умовах, однак у такій формі, яка залежить не лише від сутності того, що відбувається, але й від умов її прояву, які склалися. Таким чином, конкретна форма здійснення необхідності може бути різною; щодо сутності процесу вона виступає як випадковість [9, с. 314].

Аналіз законодавчого конституційного процесу з позицій категорій «необхідність» і «випадковість» дозволяє визначити коло тих умов (життєвих обставин), за наявності яких досліджуване явище правової дійсності стає реальним, тобто фізично необхідним.

Оскільки законодавчий конституційний процес являє собою порядок правової за формою та пізнавальної за змістом юридично значущої діяльності, велике значення в пізнанні досліджуваного феномена має діяльнісний підхід. Як стверджує С. Гусарев, діяльність є пояснювальним фактором, який дає змогу узгоджено поєднати зміст і форму юридичної діяльності, розмежувати мету діянь суб'єктів та учасників, охарактеризувати засоби у

співвідношенні із завданнями, визначити основні та другорядні складники у структурі діяльності, впритул підійти до методики визначення її ефективності [12, с. 310].

У методиці діяльнісного підходу, що відображає його технологічний аспект, учений пропонує використовувати такі терміни: «рух», «активність», «соціальна активність», «поведінка», «дія», «діяльність», «принципи діяльності», «метод діяльності», «середовище діяльності», «структура», «мета діяльності», «результат».

Дослідження телеологічного аспекту процесу конституційної правотворчості вимагає використання аксіологічного підходу, в основі якого лежить теорія природних прав людини.

Необхідність цього методологічного підходу зумовлена нормативно-правовими приписами, закріпленими в Конституції України:

– у ст. 3, за якою людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в державі найвищою соціальною цінністю; утвердження і забезпечення прав людини є головним обов'язком держави;

– у ч. 3 ст. 22, що не допускає звуження змісту й обсягу наявних прав і свобод у разі прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів;

– у ч. 1 ст. 157, що унеможливорює внесення змін до Конституції України, якщо такі зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина.

Найбільш продуктивним у телеологічному і функціональному аспектах вважається такий елемент методології, як методи пізнання. Під методом дослідження традиційно розуміють сукупність прийомів і способів піз-

нання досліджуваного явища. Досить усталеним є підхід до класифікації методів пізнання, що передбачає їх диференціацію на філософські (світотрядні), загальнонаукові та спеціальні (конкретно-наукові). Оскільки діалектичний метод пізнання розглядався нами як методологічний підхід, акцентуємо увагу лише на двох видах методів: загальнонаукових та конкретно-наукових.

Як слушно зауважує П. Рабінович, ключова роль у проведенні наукового дослідження відводиться загальнонауковим методам, що визначають його стратегію, загальну спрямованість, орієнтують на здобуття, відбір, накопичення цілком визначених у соціально змістовному відношенні фактів і зумовлюють характер та зміст оцінювання отриманих результатів дослідження [13, с. 618–619]. До цієї групи методів відносять логічний, системний, структурно-функціональний, історичний.

Використання логічного методу супроводжується здійсненням таких операцій мислення, як аналіз і синтез. За допомогою аналізу, що передбачає поділ цілого на складові частини, законодавчий конституційний процес характеризується через сукупність його суттєвих властивостей.

Використання синтезу дозволяє розкрити зміст категорій, що утворюють понятійний ряд теорії юридичного процесу.

Вище нами неодноразово наголошувалося на складності досліджуваного предмета – законодавчого конституційного процесу, тому вважаємо необхідним використання системного методу. Його сутність, на думку В. Федоренка, полягає в тому, що досліджуване явище розглядається як певна множина елементів, що

включена до системи більш високого рівня і виконує в ній певні функції, поєднана з нею різними зв'язками. Правник позиціонує цей метод як універсальний інструмент пізнавальної діяльності, незамінний у дослідженні складних динамічних цілісностей [6, с. 137–138].

Такий феномен правової дійсності, як юридичний процес, є явищем динамічним, що актуалізує використання гносеологічних можливостей саме цього загальнонаукового методу.

Оскільки будь-яка система має свою структуру, обґрунтованим вважаємо використання структурно-функціонального методу пізнання. Він є продуктивним у плані визначення елементів внутрішньої будови досліджуваного процесу, тобто його стадій, а також можливих напрямків діяльності суб'єктів законодавчого конституційного процесу, характерних для кожної з них.

Принагідно зазначимо, що конституційний процес, як явище правової дійсності, уже має свою історію. Теоретичне осмислення життєвих обставин, пов'язаних із внесенням змін до конституції, зумовлює використання історичного методу пізнання.

Значний вплив на результативність дослідження законодавчого конституційного процесу мають і конкретно-наукові методи. Як слушно зауважують С. Гусарев та О. Тихомиров, конкретно-наукові методи – це сукупність принципів, прийомів, правил, способів і засобів дослідження певних об'єктів (явищ, предметів, фактів); вони є сукупністю, комбінацією частини пізнавальних прийомів, набір яких залежить від природи об'єкта й умов процесу пізнання [14, с. 88].

Оскільки предметом дослідження є явище правової дійсності (процес

конституційної правотворчості), пріоритетним порівняно з методами соціально-гуманітарних наук (соціології, статистики тощо) є використання саме спеціальних методів юридичної науки (спеціально-юридичних методів).

Як зазначається у правовій доктрині, техніко-догматичний (формально-догматичний) метод забезпечує дослідження державно-правових явищ у «чистому вигляді», що існують незалежно від інших видів суспільної та державної діяльності, поза сферою економіки, політики тощо [10, с. 24]. Пізнавальні можливості цього методу можуть бути використані для загальнотеоретичної характеристики досліджуваного нами феномена.

Оскільки законодавчий конституційний процес регламентований процесуальними нормами конституційного права, досить продуктивним у плані з'ясування їх дійсного змісту є спеціально-юридичний метод.

Зважаючи на таке дослідницьке завдання, як визначення спільних рис і відмінностей у правовому регулюванні процесу внесення змін до Основного Закону України та інших держав світу, надзвичайно важливим є використання компаративного методу. Оскільки зміни до Основного Закону держави є необхідною умовою реформування різних сфер суспільного життя, заслуговує на увагу теза Н. Пархоменко про те, що порівняльно-правові дослідження дуже корисні для реалізації правової реформи в державах, що перебувають на трансформаційному етапі розвитку, до яких належить Україна, оскільки є можливість вийти за межі догматичної дискусії в рамках національного права й запропонувати нові методологічні підходи з урахуванням вітчизняного досвіду [15, с. 25].

Зважаючи на аксіоматичне судження про закріплення у процесуальних нормах конституційного права моделі поведінки суб'єктів законодавчого процесу, а також прикладний характер теми дослідження, пов'язаний із юридично значущою діяльністю цих суб'єктів, вважаємо необхідним використання методу правового моделювання.

Як зауважує А. Кучук, моделювання полягає у вивченні об'єкта (оригіналу) шляхом створення і дослідження його копії (моделі), що замінює оригінал зі сторін, які цікавлять суб'єкта пізнання [10, с. 23–24]. Підготовка пропозицій щодо вдосконалення законодавчого конституційного процесу може бути здійснена шляхом створення ідеальної моделі поведінки суб'єктів цього процесу та неможлива без використання методу правового моделювання.

Соціологічний метод дозволяє отримати необхідну інформацію про досліджуване явище правової дійсності. Прийомами отримання такої інформації є вивчення документів, анкетування, інтерв'ювання, соціальний експеримент та ін. Використання цього методу забезпечить з'ясування думки суб'єктів процесу конституційної правотворчості, громадськості та науковців із приводу проблемних питань, які є перешкодою на шляху його результативності, а також конституційно-правового регулювання суспільних відносин за участю вказаних суб'єктів.

Автор не претендує на вичерпне висвітлення питання методології дослідження законодавчого конституційного процесу, адже науковий пошук може вносити відповідні корективи як у плані постановки проблемних питань, так і в плані прийомів та способів їх вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рабінович П. Основи загальної теорії права та держави : [навчальний посібник] / П. Рабінович. – 10-е вид. допов. – Л. : Край, 2008. – 224 с.
2. Рабінович П. Методологія юридичної науки / П. Рабінович // Юридична енциклопедія : в 6 т. / за ред. Ю. Шемшученка та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2001. – Т. 3 : К–М. – 2001. – 792 с.
3. Теорія держави і права : [підручник] / [О. Петришин, С. Погребняк, В. Смородинський та ін.] ; за ред. О. Петришина. – Х. : Право, 2015. – 368 с.
4. Кучук А. Феномен правового поліцентризму: загальнотеоретичний і методологічний аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / А. Кучук. – Івано-Франківськ, 2017. – 36 с.
5. Погорілко В. Конституційне право України. Академічний курс : [підручник] : у 2 т. / [В. Погорілко, В. Федоренко] ; за ред. В. Погорілка. – К. : Юридична думка, 2006. – Т. 1. – 2006. – 544 с.
6. Федоренко В. Система конституційного права України: теоретико-методологічні аспекти : [монографія] / В. Федоренко. – К. : Ліра-К, 2009. – 580 с.
7. Проблеми сучасної конституціоналістики : [навчальний посібник] / [М. Орзіх, М. Афанасьева, В. Барський та ін.] ; за ред. М. Орзіха. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 272 с.
8. Боняк В. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект : [монографія] / В. Боняк. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. – 372 с.
9. Философский словарь / под ред. И. Фролова. – 5-е изд. – М. : Политиздат, 1987. – 590 с.
10. Теорія держави і права : [підручник] / кол. авт., кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. Ведерников. – 3-є вид. перероб. і допов. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2016. – 480 с.
11. Теория государства и права : [учебник] / под ред. В. Бабаева. – М. : Юристъ, 2002. – 592 с.
12. Гусарев С. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти / С. Гусарев. – К. : Знання, 2005. – 375 с.
13. Рабінович П. Методологія юридичної науки / П. Рабінович // Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2001. – Т. 3 : К–М. – 2001. – С. 618–619.
14. Гусарев С. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : [навчальний посібник] / С. Гусарев, О. Тихомиров. – 3-тє вид. перероб. і допов. – К. : Знання, 2008. – 495 с.
15. Пархоменко Н. Джерела права: проблематика теорії та методології : [монографія] / Н. Пархоменко. – К. : Юридична думка, 2008. – 336 с.

Целью этой статьи является определение современной парадигмы исследования законодательного конституционного процесса, а именно методологии исследования указанного явления правовой действительности. Автор руководствовался отправными теоретическими положениями, которые имеют методологическое значение: процесс конституционного правотворчества есть динамическим явлением правовой действительности, взаимосвязанным с конституционным законодательством, что является правовой основой его осуществления, а также общественными отношениями, которые составляют предмет конституционно-правового регулирования; исходя из доминирующего в современной доктрине конституционного права (по меньшей мере это касается западноевропейской правовой традиции) подхода к пониманию договорной природы основного закона государства, отстаивается позиция, что его роль в современных условиях сводится к обеспечению баланса интересов как отдельного человека, так и социума в целом. Очерчен круг гносеологических принципов, методологических подходов и методов исследования процесса внесения изменений в конституцию, а также определена их роль в решении конкретных научных задач, связанных с выяснением сущности феномена, что составляет предмет познания.

Ключевые слова: методология правоведения, методология науки конституционного права, методология исследования процесса конституционного правотворчества, принципы познания правовых явлений, методологические подходы, методы исследования.

The purpose of this article is to define a modern paradigm for the study of the legislative constitutional process, namely, the methodology for studying this phenomenon of legal reality. The author was guided by the starting theoretical provisions, which have methodological significance: the process of constitutional lawmaking is a dynamic phenomenon of legal reality, interconnected with constitutional legislation, which is the legal basis for its implementation, as well as public relations, which constitute the subject of constitutional and legal regulation. Regarding the dominant in the modern doctrine of constitutional law (at least as far as the Western European legal tradition) the approach to understanding the contractual nature of the state fundamental law, the author defends the position that its role in modern conditions is to ensure the balance of interests of an individual as well as a society in whole. The author outlined the range of epistemological principles, methodological approaches and methods of studying the process of amending the constitution, and also determined their role in solving specific scientific problems related to clarifying the essence of the phenomenon which constitutes the cognition object.

Key words: legal science methodology, methodology of constitutional law science, research methodology of constitutional lawmaking process, principles of legal phenomena cognition, methodological approaches, research methods.